

Aleksandar Kolka

KREATIVNOST I NASTAVA STRANIH JEZIKA

1. Prošireno je shvaćanje da je jezik književnog stvaralaštva kreativan, za razliku od govornog jezika, koji je samo instrument obične komunikacije. Chomsky pak smatra da su produktivnost i kreativnost bitne značajke upotrebe jezika. Prema teoriji transformacione generativne gramatike jezik nije skup gotovih rečenica koji govorniku samo nudi izbor za danu situaciju, nego sistem konačnog broja pravila pomoću kojega govornik iz također konačnog broja elemenata može stvarati beskonačno mnogo rečenica. Govornikovo znanje jezika je, dakle, sposobnost upotrebe i razumijevanja neograničenog broja rečenica. Prema transformacionoj generativnoj koncepciji svaka je upotreba jezika kreativna. Smatramo da se ovdje radi o dva različita aspekta kreativnosti, od kojih nas zanima ovaj drugi.

2. Mi još uvijek ne znamo mnogo o tome kako dijete uči prvi (materinji) jezik. Ne znamo mnogo ni o mehanizmu učenja drugog (stranog) jezika, koji zacijelo nije isti kao pri učenju prvog jezika. Osim toga, učenje jezika općenito se razlikuje od drugih vrsta učenja. Kognitivna psihologija ističe činjenicu da samo čovjek ima jezičnu sposobnost. Transformacijska generativna gramatika stoji na stanovištu da je učenje jezika razvijanje urođene sposobnosti. Ta je doktrina izazvala prilično mnogo diskusija, jer je zanemarila faktore sredine i odgoja. No to za nas ipak nije razlog da je ne prihvatimo, uvažavajući istodobno i argumente kritičara.

3. Teorija biheviorističke psihologije stimulusa i responsa nije ostala bez traga u metodama nastave stranih jezika. Njen odraz nalazimo u vježbama obrazaca, koje govornik upotrebljava u predviđenim situacijama koje djeluju kao stimulus. Uspjesi takvih metoda automatskog drila napose su dobri u početnoj fazi učenja. Učenici relativno brzo usvajaju izraze i fraze upotrebljive u nizu predviđenih svakodnevnih situacija. Nedostaci su, međutim, u tome što učenik uči putem imitacije cjelovitih struktura u datom kontekstu te mu vrijednosti elemenata iskaza ostaju dijelom nepoznate. Život je, osim toga, previše bogat i raznolik a da bi se sve situacije mogle predvidjeti. Stvarni je cilj učenja stranog jezika razvijanje kreativnosti učenika, sposobnosti da stvara svoje vlastite rečenice i da komunicira u beskrajnom broju mogućih i nepredvidivih situacija.

4. Bez obzira na eventualnu kritiku metoda rada temeljenih na biheviorističkoj psihologiji, uvježbavanja jezičnih obrazaca nastavnika stranih je-

zika ne treba se odricati. Međutim, i tim se vježbama može drukčije pristupiti. Već na početku učenja stranog jezika učenika valja motivirati da uz uvježbane obrasce upotrebljava strani jezik i u rečenicama koje sam stvara. Nije bitno što su te rečenice u formi i u sadržaju siromašne, ukoliko učeniku omogućavaju jednostavnu komunikaciju, odnosno ako su razumljive sugovornicima.

Učenje obrazaca bez njihova objašnjavanja u dobi kad se već razvijaju sposobnosti operiranja apstraktnim pojmovima (prema Piagetu u dobi od 12—14 godina) može izazivati osjećaj frustracije u učenika. Objašnjavanje pravila i elemenata koji daju iskaz znači kognitivan pristup, pa i polazište ka kreativnosti, jer omogućava svjestan prodor u mehanizme sistema stranog jezika, bez čijeg pak poznavanja nema ni jezičnog stvaralaštva. Pravila se, naravno, otkrivaju, proučavaju i utvrđuju samo unutar struktura, a nipošto u izoliranim primjerima, kao što se to nekad činilo u gramatičkoj prijevodnoj metodi. To ujedno znači i proučavanje gramatičkih oblika u okvirima njihove funkcije u iskazu.

5. Učenici su često psihološki nepripravni za pravilno usvajanje stranog jezika. Njihovo jezično iskustvo oslanja se isključivo na materinji jezik. Najuočljivije razlike u jezicima za njih su one leksičke, dok one gramatičke daleko teže zapažaju. Prof. dr R. Filipović kaže: »Đak mora naučiti da se izražava engleski, a ne da upotrebljava engleske riječi u hrvatskoj rečeničnoj konstrukciji.« Jezici se razlikuju po načinu kako njihovi govornici analiziraju iskustvene podatke, kao i po načinu kako se koriste mogućnostima govornih organa. Smatramo da je zadatak pedagoga da ukazuje na te razlike, jer prepuštanje učeniku da ih sam otkriva nepotrebno usporava proces usvajanja drugog (stranog) jezika. Od samog početka učenja u svijest učenika treba usađivati objektivni odnos prema drugom jeziku, činjenicu da objektivno nije ni smiješan, ni čudan, ni neobičan, nego da je, jednostavno, drukčiji. (Taj stav ima i veliku odgojnu vrijednost, jer uči mlade ljude poštivanju tekovina kulture drugih naroda.) Jezik je sredstvo društva koje se njime služi i odražava njegovu kulturnu i socijalnu stvarnost. Učenje drugog jezika mora se stoga oslanjati i na poznavanje kulture, običaja, navika i društvenih odnosa zemlje čiji je to jezik. Iz svega toga proizlazi da je poučavanje i učenje stranog jezika vrlo složen zadatak koji prelazi usvajanje samo leksika i gramatike.

6. Učenje stranog jezika je lingvistički proces u kojem dolazi do kontakta dvaju jezičnih sistema, što pak rezultira interferencijom. Učenik počinje od sistema materinjeg jezika i pokušava postići sistem stranog jezika kao krajnji cilj. U procesu učenja nastaju kompromisni sistemi, to jest sistemi koji su devijantni u odnosu prema jezičnoj normi, a koje učenik upotrebljava u nastojanju da postigne željeni sistem stranog jezika. Kako učenik napreduje, ti se sistemi sve više približavaju sistemu stranog jezika, a udaljenost od sistema stranog jezika, njegove norme, teoretski bi trebala da predstavlja mjeru postignutog uspjeha u nastavi.

7. Dva učenika koji uče isti strani jezik, a čiji su materinji jezici različiti, imat će različite teškoće u svladavanju istog stranog jezika zato što između njihovih materinjih jezika i stranog jezika dolazi do interferencije na različitim mjestima ako su materinji jezici potpuno nepodudarni, odnosno ako materinji jezici pokazuju samo djelomične sistemske nepodudar-

nosti, onda će i do interferencije dolaziti vjerojatno na sličan način ondje gdje su podudarni. Time smo samo željeli istaći ulogu interferencije u nastavi stranih jezika i ukazati na značajnu pomoć koju nastavniku pruža kontrastivna analiza, čiji je zadatak da sistematski uspoređuje lingvističke pojave u dva jezika sa svrhom da nastavnika upozori na moguća mjesta interferencije dvaju sistema. Poznavanje tih mjesta velika je prednost za nastavnika pri utvrđivanju nastavne strategije. On unaprijed zna na kakve će teškoće vjerojatno naići te već prilikom planiranja predviđa i eventualnu terapiju. Što je razina poznavanja stranog jezika viša, i razlike postaju to uočljivije, jer se učenik susreće sa sve složenijim jezičnim strukturama.

8. Kad govorimo o kreativnosti, moramo razlikovati više vrsta: učeničku, nastavničku i metodu. Ljudi su prema svojim predispozicijama različiti. Pojedini će učenici od početka pokazivati veće sposobnosti u svladavanju drugog jezika, veću kompetenciju i bolju performanciju (znanje jezika i sposobnost da se na osnovi tog znanja pravilno izražava), što ćemo pripisati njihovim urođenim ili stečenim svojstvima. Nastavnik je dužan razvijati sposobnosti svojih učenika, a uspjeh će zavisiti o njegovim stručnim i ljudskim kvalitetama, kao i o primijenjenim metodama.

Kako mi ovdje govorimo o kreativnosti u smislu upotrebe jezika, treća vrsta kreativnosti zahtijeva pobliže objašnjenje. Kreativnost nastavnika je neophodan uvjet za rad. Kreativnost učenika je cilj. Pod metodom kreativnošću razumijevamo put kojim treba ići do utvrđenog cilja. Nastavnicima praktičarima dužni smo dati teoretsko oružje, pomoću kojega će u praksi postizati dobre rezultate, a to u našem slučaju treba da budu takve metode rada koje će poticati razvijanje kreativnosti učenika.

9. Nastava stranog jezika treba da bude kreativna, kognitivna i kontrastivna. Učenik se mora osposobiti da na stranom jeziku izrekne (ili napiše) rečenicu koju nikad nije čuo (ili pročitao), kao i da razumije rečenicu koju još nikad nije čuo (ili pročitao), naravno, u okvirima jezične složenosti za koju je pripremljen u nastavnom procesu. Nastavnik upućuje učenika u sistem stranog jezika, i pritom vodi brigu o sistemskim razlikama između materinog jezika učenika i stranog jezika. Sva ta tri obilježja nastave proizlaze iz postavki u prethodnim odjeljcima ovog članka.

10. Teško da je i u jednom nastavnom području bilo toliko lutanja, promašaja i frustracija, nastavnika i učenika koliko u stranim jezicima. Postojala je, a vjerojatno postoji i danas, predrasuda da se strani jezik ne može naučiti u školi. Metodama koje su se primjenjivale (vjerujemo da su napuštene) rezultati i nisu mogli biti bolji. Pretpostavljamo da je takvom stanju pridonijelo uvjerenje da je strani jezik u prvom redu vještina i to što su se na nj primjenjivale metode namijenjene predmetima u čiji je tip svrstan i jezik. Premda je sam Chomsky u intervjuu BBC-u 1968. izjavio da se iz našeg poznavanja organizacije jezika i načela koji određuju jezičnu strukturu ne mogu odmah konstruirati nastavni programi, novi pogledi na prirodu jezika i obnovljeno zanimanje za stjecanje jezika moraju naći odraza u metodici.

U nastavi je velik nedostatak nepostojanje pravih životnih situacija i signala što se javljaju u stvarnosti. Od tri važna činioca u svladavanju jezika — motivacije, aktivnog učestvovanja u jezičnoj razmjeni (komunikativna funkcija) i stalnog odnosa s materijalnom i društvenom sredinom, u učionici

su znatno oslabljena druga dva. Međutim, postoje mogućnosti da se imitiraju i životne situacije izvan učionice i u učionici te da se učenik potakne na aktivnu upotrebu jezika. Tu se ujedno kriju i velike mogućnosti, ali i zamke. Na tržištu danas možemo naći prilično mnogo vrijednih udžbenika za različite dobi. Rad isključivo s udžbenikom, osobito na naprednijem stupnju učenja stranog jezika, neminovno vodi k rutinerstvu i umrtvljavanju stvaralaštva i nastavnika i učenika, premda vješt nastavnik može i u radu s udžbenikom pokazati izuzetnu inventivnost. No mi ne osporavamo pedagošku vrijednost dobrog udžbenika — naprotiv! — ali smatramo da je on u suvremenoj nastavi samo jedan od radnih materijala. Udžbenik kao radni materijal treba da bude okosnica, ali nipošto brana za ulazak u školu drugih radnih materijala — knjiga, časopisa, novina, turističkih vodiča, vizuelnih i auditivnih materijala, televizije, zbirki zadataka za razne jezične vježbe, materijala koje pripremi sam nastavnik itd. Nabrajamo to samo radi ilustracije širokih mogućnosti, no izbor i orijentaciju u ostvarivanju ciljeva nastave stranog jezika treba da utvrde nastavnici, a na naprednijem stupnju nastavnici i učenici, jer se samo u neposrednom kontaktu s učenicima mogu utvrditi motivi učenja stranog jezika koji potiču većinu u razredu.

11. U prethodnim odjeljcima naznačili smo nekoliko po našem uvjerenju relevantnih stavova za suvremeniji pristup nastavi stranih jezika. Uspjeh će u nastavi zavisiti prije svega od stručne osposobljenosti nastavnika, poznavanja jezika i kulture naroda čiji jezik poučava te od pedagoške i metodičke spremnosti da maksimalno iskoristi sve mogućnosti koje mu pružaju potencijalne sposobnosti učenika određene dobi i sredina. Što je razina znanja učenika viša, što je dobno zreliji, to se više mora oslanjati na izvore znanja izvan učionica. Napredan učenik sve više radi samostalno, a nastavnik sve više preuzima ulogu mentora. I u stranom jeziku učenika treba pripremiti i osposobiti za permanentno (samo)obrazovanje kao i u ostalim predmetima. U današnje vrijeme učenik ima mnogo prilika da dođe u kontakt sa stranim jezicima putem pisane riječi, filma, radija i televizije i, što je najvrednije, putem neposrednih kontakata s ljudima zemlje čiji jezik uči. Želimo istaći da rad na usvajanju stranog jezika ne smije dugo ostati izoliran unutar školskih zidova, već mora makar u ograničenoj mjeri postati za učenika još jedno sredstvo komuniciranja sa svijetom koji ga okružuje, jer tek tada sav uloženi trud dobiva svoj smisao i opravdanje.

LITERATURA

1. Harold B. Allen: *Teaching English as a Second Language*, (prilozi: D. Abercrombie, W. E. Lambert, Ch. C. Fries, C. H. Prator), McGraw-Hill Book Comp., USA, 1965.
2. R. Bugarski: *Jezik i lingvistika*, Nolit, Beograd 1972.
3. R. Campbell and R. Wales: *The Study of Language Acquisition*, (objavljeno u *New Horizons in Linguistics*, izd. J. Lyons, Penguin Books Ltd. 1970)
4. N. Chomsky: *Aspects of the Theory of Syntax*, The M. I. T. Press, Cambridge, Mass., USA 1965.
5. S. P. Corder: *Idiosyncratic Dialects and Error Analysis*.
6. Dr R. Filipović: *Kontakti jezika u teoriji i praksi*, Školska knjiga, Zagreb 1971.
7. Dr V. Mosković: *Metodika nastave stranih jezika*, Pedagoškknjiževni zbor, Zagreb 1960.
8. W. Nemser: »Approximative Systems of Foreign Language Learners«, u R. Filipović (ed.) *B. Studies 1*, Insitute of Linguistics, Zagreb 1970.